

Kitap Tanıtımı ve Tenkitler

Şihâbüddîn Mahmûd el-Âlûsî (ö. 1270/1854),
el-Ecvîbetü'l-İrâkiyye ale'l-Esileti'l-Lâhûriyye
(Bağdat: Hamidiye Matbaası, 1301 [1884]), 65 s.

Âlûsî, XIX. yüzyılın ilk yarısında Bağdat'ın önde gelen âlimlerinden biridir. İlmî ve edebî alanlarda pek çok eser veren müellif, hikmet ve tasavvufa dair yazdığı güzel şiirleriyle bu sahadaki maharetini de göstermiştir. Bağdat'ta duraklamış olan ilmî ve fikrî faaliyetler, onun sayesinde yeniden canlanmıştır.

Âlûsî, amelde Şafiî olmakla beraber bazı meselelerde Hanefî mezhebine uymuş ve ona göre fetva vermiştir. İtikatta ise selef akîdesini benimsemekle birlikte Eş'arî ve Mâtürîdî mezheplerini de müdafaa etmekten geri durmamıştır. Bundan dolayı Mu'tezile ve Şîa'nın görüşlerine karşı reddiye türü eserler de yazmıştır. Nitekim Hindistan'da ortaya çıkan ve sahabeye sebeden bir grup hakkında Lahorluların, kendisine yönelttikleri sorular üzerine *el-Ecvîbetü'l-İrâkiyye ale'l-Esileti'l-Lâhûriyye* adlı risalesini kaleme almıştır.

1838 yılında telif edilen bu eser, ilk defa Bağdat'ta müellifin oğlu Ahmet Şakir Efendi tarafından 1301/1884'te basılmıştır. Risale,

daha sonra Kahire ve Kuzey Irak'ta da yayımlanmıştır. Eserin ilk baskısı, Irak'ta Caferîliğin hızla yayıldığı bir dönemde gerçekleşmiştir. Risale, Şîa'nın sahabeye sebb ve lanet etmesinin reddini ihtiva ettiği için Bağdat'taki Caferîlerin tepkisini çekmiştir. Nitekim Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki 7 Şubat 1887 tarihli bir belgede, Caferîler tarafından önceden verilen bir şikâyet dilekçesine atıf yapılmıştır. Söz konusu kayıta, bu risalenin Caferîler aleyhine telif edildiğinden dolayı Sünnîlerin, kendilerine düşman olarak hakaret ettikleri belirtilerek merkezî idareden adaletin sağlanması talep edilmiştir. (BOA, DH. MKT, 1398/21)

21 Mart 1888 tarihli bir başka belgede ise Caferîlerin şikâyeti üzerine bu eserin, Şeyhülislama havale edildiği belirtilmiştir. Fetva makamı da, adı geçen risale hakkında bir inceleme yaptırmıştır. Yapılan tahkikata göre bu kitap, Bağdat'taki Caferîler aleyhine yazılmış bir eser olmayıp, Lahor'dan fetva isteyen bir kişinin sorusuna Irak uleması tarafından verilen cevaplardan ibarettir. Söz konusu risalenin "*cevâb-ı savâb olmak üzere metânet-i lâyika ile kaleme alınmış*" ifadesiyle değerlendirilmesi, sırf mezhep farklılığı sebebiyle telif edilmiş alelade bir eser olmadığını göstermektedir. Bu risale, kendilerini Şîî olarak tanıtan bir fırkanın, ashâb-ı kirâm ve özellikle de ilk üç halifenin irtidat ve küfürlerini dile getiren itikatlarının reddini ihtiva etmektedir. Eserde, söz konusu fırkaya asla hakaret edilmediği de belirtilmiştir. Ayrıca Caferîlerin hoşuna gitmeyen herhangi bir muamele ile karşılaşmış ve karşılaşmadıklarının yerel yöneticiler tarafından araştırılması ve her sınıf tebaa hakkında icra kılınan adaletin onlara da sağlanması gerektiğine vurgu yapılmıştır (BOA, DH. MKT, 1495/111).

Caferîlerin şikâyetine konu olan *el-Ecvibetü'l-İrâkiyye*, bir mukaddime, üç bölüm ve bir de hatimeden oluşmaktadır. Âlûsî, mukaddimede önce sahabe kelimesinin etimolojik tahlilini yapmış, ardından da sahabe sayılmanın şartları üzerinde durmuştur (s.2-9).

Müellif, birinci bölümü sahabenin adaletine ayırmıştır. Ona göre sahabenin hepsi adildir. Ancak Âlûsî "sahabîler adildir" derken, onlardan herhangi bir günahın sadır olmadığını kast etmemiştir (s.

23). Şîa ise Gadir-i Hum ve Kırtas hadisesinde Hz. Peygamber'in emrini yerine getirmeyen sahabîlerin adaletine inanmamakta ve bundan dolayı onların irtidat ettiklerini dile getirmektedir (s. 12). Müellif, bu iddiayı, müşriklerin Hudeybiye anlaşma metnindeki "Muhammedü'r-Rasûlüllah" ibaresine itiraz etmeleri üzerine Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'den o ifadeyi değiştirmesini istemesine rağmen Hz. Ali'nin bunu kabul etmediğini delil göstererek çürüt-müştür (s. 26-28). Yine Hz. Ali'nin özellikle Kûfe'de kendi taraftar-larına, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'i övücü mahiyette yaptığı ko-nuşmaları örnek göstererek Şîa'nın sahabe önderlerine isnat ettiği küfrü reddetmiştir (s.17 vd.).

Âlûsî, ikinci bölümde, Cemel ve Sıffin savaşlarında Hz. Ali'nin hak üzere olduğunu ve bu mücadelelerde onun karşısında yer alan sahabîlerin hata ettiklerini, ancak Şîa'nın iddiasının aksine kâfir olmadıklarını ifade etmiştir (s. 38-39). Bu konuya örnek olarak da Hz. Âişe'nin, Hz. Ali ile olan rekabetini kumalar arasındaki çekiş-meye benzettiğini, aralarında bundan başka bir husumetin bulun-madığını ve Hz. Ali'nin de onu tasdik ettiğine dair konuşmayı nakletmiştir. Âlûsî, bu diyalogun Şîa'nın, Hz. Âişe'ye küfür nispet etme iddiasının hilafına bir delil olduğunu savunmuştur (s. 33).

Müellif, bu konuda Şîa'nın delil olarak kullandığı rivayetlerin sıhhatine de değinmiştir. Örneğin, Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye hitaben söylediği "senin savaşın benim savaşımdır" anlamına ge-len hadisin, Sünnîler kanalından sadece İbn Cerîr tarafından riva-yet edildiğini ve bunun da zayıf olduğunu belirtmiştir. Aynı hadi-sin Tusî ve diğer Şîî kaynaklarda da geçtiğini, ancak bunların râvîlerinin pek çoğunun zındık olduğunu ifade etmiştir. Âlûsî, bu hususun usul kitabı el-Kâfi ile diğer Şîî kaynaklarda da tasdik edildiğini vurgulamıştır (s. 40).

Müellif'e göre Şîa, hem aynı konuları ihtiva eden âyet ve hadis-leri farklı yorumlayarak hem de Hz. Ali'nin söz ve uygulamalarına muhalefet ederek çelişkiye düşmüştür. Nitekim Hz. Peygamber'in "senin savaşın benim savaşımdır" sözünden yola çıkarak Hz. Ali'ye karşı savaşanları küfürle itham eden bu mezhep, faiz yiye-

rek Allah'a ve Rasûlü'ne savaş açanları kâfir saymamıştır. Ayrıca Hz. Ali, Şam ehlinin imanının baki olduğuna hükmettiği halde, Şîa bunun aksini savunmuştur (s. 40-41).

Âlûsî, eserin üçüncü bölümünde, Hindistan'da ortaya çıkan ve sahabeye sebeden bir grup hakkında Lahorluların kendisine yönelttikleri soruları cevaplandırmıştır. Risalenin asıl telif sebebi de budur (s. 4-5, 44). Müellif bu bölümde önce sahabeye hakaret etmek için kullanılan "sebb" (سب), "setm" (شتم) ve "la'n" (لعن) kelimeleri üzerinde durmuştur. Ardından da sahabeye hakaret etmenin caiz olmayacağına dair Kur'an ve sünnetten deliller getirmiştir. Daha sonra Şîa'nın bir kısmının bu konudaki nassı gizleyerek sahabenin pek çoğuna sebb ve laneti caiz gören inanç ve düşüncelerini reddetmiştir (s. 44 vd.).

Müellif, Hz. Ali'nin, Şam ehline laneti yasakladığının hem Şîi hem de Sünnî kaynaklar tarafından tevatürle nakledildiğini hatırlatmıştır. Ayrıca sahabeye sebetmenin küfür olduğu hususunda dört Sünnî mezhebin ittifak ettiklerini belirtmiştir. Yine sahabeye sebedenlerin fâsıklığı ve küfrü dolayısıyla katledilmelerine dair bir kısım Sünnî ulemanın görüşlerini de nakletmiştir. Âlûsî, Şîa'nın, Hz. Selman gibi mevaliden olan sahabîlerin iman etmeden önceki dönemlerine sebetmeyi dahi caiz görmezken, diğer pek çok sahabînin Müslüman hallerine sebetmelerindeki çelişkiye dikkat çekmiştir (s. 44-51).

Âlûsî, eserin hatime bölümünde ise sahabenin fazileti üzerinde durmuştur. Ona göre, sahabenin fazileti konusunda aklın yapabileceği bir şey yoktur. Bu durumda zan devreye girer. Bundan dolayı müellif, sahabenin fazileti hususunda selefın, genel olarak Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali sıralamasına itibar ettiğini, kendisinin de onlara uyduğunu ifade etmiştir (s. 60-62).

Sonuç olarak Âlûsî, bu eserinde "sebb", "setm" ve "la'n" gibi kelimelerle sahabeye hakaret edenlerin inanç ve düşüncelerini, Kur'an ve sünnet ile Hz. Ali'nin söz ve uygulamalarından deliller getirerek çürütmeye çalışmıştır. Bu kapsamda pek çok sahabîyi

küfür ve dalâletle suçlayanlara mukabelede bulunmuştur. Ancak muhataplarının, sahabeye hakaret etmek için kullandıkları ağır ifadeleri onlara karşı kullanmamıştır.

Sahabeye sebbin hükmünü ele aldığı için müellif, bu risalede doğal olarak Şîa'nın sahabeye karşı takındığı tavrı tenkit etmiştir. Ancak hem meşihat makamının raporunda hem de kitabın giriş kısmında belirtildiği gibi bu eser, Lahor'da ortaya çıkan ve sahabeye sebbeden bir grup hakkında Âlûsî'ye yöneltilen sorular üzerine telif edilmiştir. Buna rağmen Bağdat'taki Caferîler, söz konusu risalenin, kendileri aleyhine telif edildiğini ve bu kitaptan dolayı Sünnîlerin, Şîilere düşman olduğunu iddia etmişlerdir. Bu da Irak'ta Caferîliğin hızla yayıldığı bir dönemde şikâyet konusu edilen eserin muhtevasının çarpıtılarak bölgedeki Caferî toplumu, Sünnîlere karşı tahrik etmek için kullanıldığını göstermektedir.

Abdullah POŞ

(Yrd. Doç. Dr., Iğdır Üniv. İlahiyat Fak.)

Abbas İkbâl Aştıyâni'nin **Hanedân-e Nevbahtî** Adlı Eseri

Makâlât ve fırak türü eserler, erken dönem Şîa'nın tarihi hususunda bize zengin malzeme sunmaktadır. Bu eserlerden birisi de *Fıraku's-Şîa*'dır. Şîa tarihi ve Şii fırkalar hususunda hem ilk ve hem de en önemli bilgiler eserin yazarı Ebu Sehl Nevbahtî tarafından aktarılmaktadır. Öte yandan varsayılan Kaim Mehdi'nin vekilleri arasında da Nevbahtilerin ismi geçmektedir. Bu bağlamda Nevbahti-